

RATNIČKA ČAST

Sanimir Rešić

UDK: 355.13
355.01:172.4
Stručni rad
Primljeno: 27. 11. 2001.
Prihvaćeno: 15. 12. 2001.

Sažetak:

Rad se bavi pitanjem ratničke časti, kao vrednotom koja je sastavni dio ratničkog mentaliteta i kao takva prisutna u svim ratničkim društvima tijekom povijesti. Čast se definira kroz razvitak kodeksa časti i prati se transformacija poimanja pojma časti od srednjevjekovne isključivo aristokratske odlike do odlike koju srednja i gornja klasa dijele s vojnom elitom, kako u shvaćanjima koja se odnose na poimanje zvanja, tako i u onima vezanim uz osobnu čast. Kao primjer iz suvremenosti, autor obrađuje poimanje časti kod američkih vojnika u Vijetnamskom ratu. Analizom pisama i dnevnika vojnika koji su sudjelovali u borbenim operacijama, autor pokazuje koliko se suvremeno ratovanje udaljilo od tradicionalnog romantičnog poimanja časti. Nečasni rat, kako je definiran Vijetnamski rat u govoru američkih vojnika o njemu, ukazuje najčešće na odsustvo koncepta časti.

Ključne riječi: ratnik, čast, vojni poziv, Vijetnamski rat

Sanimir Rešić (Resic) docent je povijesti na Odsjeku istočnoeuropskih i srednjoeuropskih studija na Sveučilištu u Lundu (Švedska). U posljednjem desetljeću glavni istraživački interes su mu ratničke predodžbe i mitovi u povijesnoj i suvremenoj perspektivi, kao ključni dijelovi u konstrukciji idealnotipske muškosti.

Čast je vrednota u tradicionalno snažnu odnosu s ratničkim mentalitetom, te je bila sadržana u svim ratničkim društvima tijekom cijele svjetske povijesti.¹ I kao pojam i kao povijesni fenomen, čast se drži odlikom, stanjem ili odrazom kako pojedinaca, tako i svih tipova mogućih zajednica i kolektiva (Offer 1995: 214. Demeter 1965: 111). Ta je vrednota ljudska značajka koja uvelike nadilazi svoje marcijalne veze, no naš je zadatak prije svega proučiti onu čast koja se vezuje uz ratništvo.

Britanski povjesničar G. Best drži čast izuzetno varijabilnim pojmom koji se široko proteže na mnoge društvene i osobne primjene. Usprkos njenoj važnosti u temama kako političke, tako i sociologijske analize, kao pojma i kao vrednote, čast je jednu od svojih najsnažnijih veza ostvarivala s vojnom sferom, pa ako i jest u tom specifičnom obliku ponešto obezvrijeđena, još drži središnje mjesto u vojnoj vještini (Best 1982: xi). Prema N. Dixonu, kodeks časti među ljudima od vojske može se povezati s unedogled produženim inicijacijskim obredom, u kojemu muževnost i hrabrost čine nekoga vojnika punopravnim članom elite sve dok prihvaća dotični inicijacijski obred (Dixon 1991: 199-200). Njemački povjesničar K. Demeter također upućuje na snažnu vezu između časti i osjećaja stida. U logici je bitke, ponajprije u borbi prsa u prsa, težiti za pobjedom, no kako se pritom prirodno javljaju osjećaj straha i nagon za preživljavanjem, oni se moraju "umjetno potisnuti", i fizički i moralno. U većini slučajeva čast igra ključnu ulogu kao protivnost sramoti poraza, pa se stoga osjećaj časti svjesno njeguje sa svrhom da se vojniku omogućí ispuniti njegovu ratnu dužnost (Demeter 1965: 113).

Nastojeći sročiti opću definiciju ratničke časti, B. McCarthy predlaže stanoviti broj relativno postojanih univerzalnih i idealnih značajki. Ta definicija časnome ratniku pridaje sljedeće odlike: on je nadasve čovjek od časti, tj. njegov je imperativ držati riječ, te očitovati odanost vođi i drugovima po oružju; bori se časno, tj. bez utjecanja prljavim i prepredenim trikovima i varkama; branitelj je i zaštitnik ranjenih, starih, žena, djece i čak bespomoćnih neprijateljskih zarobljenika; krajnje je osjetljiv na bilo kakvo omalovažavanje ili uvredu kako svoje vlastite časti, tako i časti svoje družine ili bratstva (što bi se suvremenijom terminologijom kazalo *postrojbe* ili *grupe*), te će, ne mareći za opasnosti, odlučno i svom snagom odgovoriti na svaki takav prijestup (McCarthy 1995: 106).

Navedene su značajke očevidno idealan opis časnoga ratnika i McCarthy ističe koliko su često taj kodeks kršili i nekadašnji i suvremeni ratnici. Tako je, primjerice, silovanje žena usprkos oštrim kaznenim zakonima bilo vjerojatno najuobičajeniji oblik odstupanja od toga kodeksa, svojevrsan oblik "ratne pljačke" među ratnicima, odnosno vojnicima u tijeku stoljeća.²

¹ Ovaj je tekst prijevod šestoga poglavlja disertacije *American Warriors in Vietnam. Warrior Values and the Myth of the War Experience During the Vietnam War, 1965-1973*, str. 195-214, koju je autor objavio u vlastitoj nakladi u Stockholmu 1999.

² Hans P. Duerr pokazuje kako se tijekom povijesti silovanje neprijatelja često zabranjivalo, iako ne toliko zbog obzirnosti i čovječnosti, koliko zato da bi se održala disciplina u trupnim postrojbama. Vojnici iste vojske često su se među sobom sukobljavali oko ženskoga plijena, pa su vojskovođe dopuštali i organizirali logorske prostitutke i bordele. Takvih primjera ne manjka ni u 20. stoljeću. U Vijetnamu je general Westmoreland osobno dao pristanak na

Ratnička čast kao zapadnjački koncept može se slijediti unatrag do Homerove *Ilijade*. Čini se da je grčka riječ za čast, *time*, u značenju *vrijednost* ili *cijena*, izvorno označavala vrijednost skupocjena brončanoga oružja i opreme što ih je pobjednički ratnik uzimao kao trofej od poginulih protivnika. Stečeni trofeji bili su mjera ratnikove časti, no značenje je također smjeralo na herojsku snagu i hrabrost u ratu, dočim se na sâm rat gledalo kao na "prirodno" pročišćavanje ratnikove časti i slave. On je svakome vojniku značio poziv da se uvijek ističe u borbi prsa u prsa, da uvijek bude bolji, najhrabriji, i nadmaši sve ostale muževe. Ostali su zauzvrat mjerili ratnikovu čast, dok su njegova slava i glas o njemu opravdavali i ispunjavali njegov život, te ga potvrđivali kao valjana baštinika herojske loze; ta se izvrsnost mogla steći jedino javnim priznanjem. Takav je koncept također zahtijevao da se valjanu protivniku i za života i u smrti pristupa s poštovanjem, no već je Ahil svojim jarosnim ubijanjima i odbijanjem da oda počast mrtvome Hektoru prekršio taj zakon. Ipak, u klasičnoj je Grčkoj čast, zajedno s *izvrsnošću* kao dijelom koncepta *arete* i aristokratskoga ratničkoga kodeksa, zadobila šire značenje. To se značenjsko polje dalje proširilo kako bi uključilo sposobnost pojedinca da se potvrdi kao cjelovit muškarac, no čak su i to morali prosuditi i odrediti očevici (Lifton 1973: 387. Betcher & Pollack 1993: 119-120. Fields 1991: 68-72).

Važna točka u razvoju zapadnjačkoga koncepta časti bio je viteški etički kodeks što su ga usavršile aristokratske vojne elite u srednjem vijeku i koji je takav bio pročišćen upravo za njih. Prema G. Dubyju, već sama činjenica da je netko vitez, tj. da služi svoga vladara kao vojnik na konju, držala se nečim časnim (Duby 1980: 95). Romantična slika srednjovjekovnoga viteza utjelovljena je u njegovoj osobnoj časti, koja se pak vezuje uz njegovu muževnost i fizičku hrabrost. On je bio nositelj crkvenih povlastica, sluga svoje gospe, ali prije svega ratnik. U tome je razdoblju bitka bila etički ideal i za viteza je gubitak časti bio gori od grijeha. Predstavljajući vladajuću ratničku kastu, čija su se prava i gospodstvo zasnivali na trajnoj vojnoj pripravnosti, čast je u srednjem vijeku također učinila hrabrost vrlinom za kojom se najviše težilo i koja se najviše tražila. Cilj vitezova nije toliko bila nebeska milost, koliko svjetovno junaštvo. Ti su srednjovjekovni ideali bili također dio aristokratske ideje muževnosti i kao takvi poživjeli su još dugo u moderno doba (McAleer 1994: 7. Demeter 1965: 115. Mosse 1996: 17).

Kodeks časti u ranoj modernoj Europi za vladajuće je vojne elite bio ne samo visoko vrednovan nego se razvio u savršenu svrhu po sebi. Kako navodi francuski povjesničar F. Billaçois, obdržavanje časti u ranoj se modernoj Francuskoj među aristokracijom često vrednovalo više negoli poštovanje zakona. Svrha je nepobitnih časnih djela bilo očitovanje lojalnosti suverenu i hrabra obrana zemlje. Takva su djela zauzvrat donosila pohvale i naslove, no čast se poimala i duhovno, kao nešto što ima intrinzičnu vrijednost, te je bila nedjeljiv dio *časna čovjeka*. Ona je nadilazila lojalnost državi i crkvi i, prema njenim zakonima, nad čašću nije stajao nitko doli slobodna

osnutak bordela koji su opsluživali vojnike, a za nedavna rata u Bosni i Hercegovini srpske su trupe organizirale javne kuće u kojima su se Bosanke držale kao robinje i sustavno silovale (Duerr 1998: 320-333).

volja. Čak u 18. st. u pruskoj vojsci za Fridrika Velikoga, koja je bila na glasu po disciplini i posluhu, čast je među časnicima bila na višoj cijeni negoli naredbe koje su se kosile s njihovim poimanjem časti (Billaçois 1990: 205-207. Best 1982: 15-16).

Do američke i francuske revolucije na čast se gledalo kao na vrlinu stečenu nasljedstvom ili dobrim odgojem koja je gornje slojeve društva i vojnu elitu odvajala od običnih ljudi, odnosno puka. I aristokracija i vojni časnici, dvorjani i javni dužnosnici njegovali su kodeks časti koji je sjedinjavao dvoje: način obnašanja dužnosti i nastojanje da se očuvaju samopoštovanje i kastinski osjećaj (Mosse 1996: 18). U Europi i kolonijalnoj Americi status "boljeg soja" počivao je na ugledu, koji je bio istoznačan s čašću. Jednom kada bi se taj ugled stekao, tvorio je razlikovni sustav, i u psihološkome i u materijalnome pogledu. On je donosio dobar glas i pribavljao poštovanje, što je imalo najvišu važnost za gornje društvene slojeve u 18. stoljeću; čast je bila vrednota koju su *gentleman*i privajali za sebe. Na djelu je bila svojevrsna javna dramaturgija u sklopu koje je čast obuhvaćala samopoštovanje, ponos i dostojanstvo, te ujedno bila analogna slavi i dobru glasu. Često se čeznulo za ratom kako bi se stekla čast (Wood 1993: 38-40).

U skladu s takvim kodeksom gubitak časti značio je "svojevrsnu građansku smrt", pa se smrt držala prikladnijom od nepodnošljiva života u sramoti. Život bez časti malo je vrijedio, te se ponovna uspostava časti nerijetko tražila i nalazila u dvoboju. Kao ritualizirana borba dvojice muškaraca pred svjedocima, dvoboj je značio konačno priznanje da je netko *gentleman*. *Gentlemen*i su odgovarali za vlastitu čast, prije svega slijedeći moralnu obvezu da se drži riječ i pred jednakima kazuje istina. Samo netko statusno jednak mogao je uvrijediti *gentlemana*, dočim se preko uvrede statusno nižega moglo prijeći. Slično tome, časnik i *gentleman* u ratu je često spoznao kako ima više zajedničkoga s protivničkim časnicima negoli s običnim vojnicima svoje vlastite vojske (Billaçois 1990: 205. Wood 1993: 40-41).

Častan čovjek morao je odgovoriti na svaku uvredu ili izazov koji su se preda nj postavljali, te bi se izostanak odgovora, npr. oglašivanje o poziv na dvoboj, držao neuspjehom u obrani dotičnikove osobne časti; ne odgovoriti značilo je omekoputiti, izgubiti muževnost. Dvoboj je bio mjera hrabrosti i lakmusov papir mužkosti, te se, posljedično, svako odbijanje izazova držalo znakom kukavištva i mekušnosti. R. W. Connell čak tvrdi da su dvoboji "u osnovi simbolična definicija muževnosti kroz nasilje". A častan čovjek, kako ističe K. McAleer, jednostavno "nije imao odvažnosti ne biti hrabar" (Connell 1996: 192. McAleer 1994: 36-37, 44-45. Usp. i Demeter 1965: 116-123).

Iako je do kraja 19. stoljeća većina zemalja ukinula dvoboje, neki su europski vladari i dalje nastojali održati tu ustanovu "suda časti". Zapravo, kako upozoravaju G. Mosse i drugi istraživači, ne smije se podcijeniti važnost te prakse kao sredstva građanske mužkosti i kao očitovanja muških vrlina, posebno u Njemačkoj i Francuskoj, sve do Prvoga svjetskoga rata. U izvedbi, neposredan cilj dvoboja nije bilo ubojstvo protivnika nego mu je svrha ponajprije bilo pokazivanje i iskušavanje nečije muževnosti (Mosse 1996: 18-22, 63).

U kasnome 18. i ranome 19. stoljeću uočava se također stapanje vrednota aristokracije i srednje klase, kako u Europi, tako i u ranoj američkoj republici (Chaus-

sinand-Nogaret 1992: 63-64).³ Na čast se više ne gleda kao na isključivo aristokratsku odliku nego i srednja i gornja klasa tada s vojnom elitom dijele kako ona shvaćanja koja se odnose na poimanje zvanja, tako i ona vezana uz osobnu čast. Ipak, vjerovalo se da je vojnička čast više vrste, te je postojala gotovo sveopća jednodušnost u odnosu na vojne časnike, pogotovo među njima samima, da su oni *elita časti*, što je položaj koji je prethodno držalo plemstvo (Best 1982: xii, 74. Demeter 1965: 114).

G. Linderman pokazuje pak kako se "časna narav" vojnika za američkoga građanskog rata držala nečim samorazumljivim. I sami su vojnici u početku rata mislili kako, za razliku od djela kojima se tvorno dokazuje hrabrost, čast nije nužno iskazati; ona se podrazumijeva. Bez obzira na to, izbjegavanje sramote imalo je najvišu važnost. Vrijedi napomenuti kako je u šezdesetim godinama 19. stoljeća fenomen *rane od milijun dolara*, o kojemu smo već raspravljali, štetio dobru glasu i bio znak sramote.⁴ Vojnicima sudionicima građanskoga rata presudan je bio kontekst u kojemu je rana zadobivena – pogodak u leđa besprizivno se ocjenjivao znamenom kukavištva, a kukavički bijeg iz bitke bio je najteža sramota. Tako je hrabro držanje bilo najdjelotvorniji način da se zadrži podrazumijevani stav drugih kako je dotični častan čovjek. O vojniku kojega je pratio glas hrabrosti rijetko se mislilo kao o nečasnome (Linderman 1989: 11-12).

Za J. McPhersona to je shvaćanje možda još jače povezano s konceptom muškosti. Prijaviti se u vojsku i boriti se bilo je pitanje muške časti, što je moćan nazor koji je dodatno ojačao za građanskoga rata među mnogim ratnim veteranima, jer je zahvaćao mnogo širu lepezu držanja negoli nalog nečije muške časti da se ne ostavljaju svoji drugovi i postrojba. U konačnici, postrojba je predstavljala državu, lokalnu zajednicu i obitelj, i samo je nekolicina otvoreno riskirala sramotu i uskratu statusa muškarca ondje gdje je to bilo najvidljivije i najbolnije. Izvršenje vojničke dužnosti bilo je pitanje nečijega javnog ugleda, njegove slike u javnosti, kao i stvar osobne časti. Izbjegavanje odgovornosti bilo je istodobno prekršaj savjesti i prekršaj obaveze prema društvu (McPherson 1997: 23-24, 28, 82-83).

Tako je 19. st. doživjelo "nacionalizaciju časti", te je pojam "nacionalne časti" stekao golemu važnost. S usponom nacionalizma društva su počela častiti ljude koji su bili spremni staviti život na kocku za njihove norme. G. Best navodi kako je to

³ I čast i hrabrost suočile su se, s jedne strane, s konkurencijom građanskih vrednota poput, primjerice, marljivosti, stručnosti, upornosti i radišnosti, ali su se istodobno i združivale s dotičnim novim vrednotama. V. također Wood 1993: 285, 344-345.

⁴ Autor ovdje misli na str. 115-116 svoje disertacije, gdje analizira promjenu stavova i raspoloženja američkih dragovoljaca u Vijetnamu u ranom razdoblju rata i postupno rastakanje predodžbe ratnika s kakvom su krenuli u rat – od prvotnoga ideala junaka bez straha i mane, kakvima su se doživljavali, oni se pod utjecajem stvarnih ratnih situacija i stradanja pretvaraju u ljude koji se ne stide priznati strah. U tome kontekstu jedan dragovoljac u pismu prijatelju u SAD 23. rujna 1969. ističe koliko zavidi suborcu koji je nakon ranjavanja u borbi "u jednome komadu" vraćen u domovinu. Posrijedi je bila *million dollar wound* (Linderman 1989: 12), rana od milijun dolara, kako su američki vojnici zvali ranu koja nije bila kobna niti je uzrokovala trajnu invalidnost, ali je bila dovoljno teška da se ranjenik pošalje kući (op. prev.).

doseglo vrhunac u europskim carstvima i Sjedinjenim Državama za Prvoga svjetskog rata, kada su milijuni mladića stupili u vojsku motivirani osobnom čašću (Best 1982: xii, 53, 57, 74), dok su se osobito dočasnici i mlađi časnici upadljivo žrtvovali u rovovskim dvobojima u Flandriji i Francuskoj. Best i A. Offer objašnjavaju izbijanje Prvoga svjetskog rata kao pitanje časti, te upozoravaju na činjenicu da je trauma rovovskog rata oduzela sjaj pojmu časti.

Drugi svjetski rat dodatno je bacio ljagu na ono što Best naziva "vojnim kvazimonopolom" na čast. Za razliku od Prvoga, Drugi je svjetski rat u znatno većem opsegu imao značajke narodnoga rata: civili i društva bili su potpuno obuzeti sukobom i pod njegovim utjecajem, te su se marcijalne vrednote očitovale na svim razinama (Best 1982: 74-75).⁵ Sada su već i civilno stanovništvo i vojnici vidjeli, iskusili, a u nekim slučajevima i počinili zvjerstva u ime marcijalnih vrednota.

U tijeku ratova u 20. stoljeću civili su kontinuirano iskazivali otpor upravo oslanjajući se na pojam časti, baš onako kako su vojnici povremeno ignorirali tu vrednotu i nerijetko okretali leđa njenim idealima. Izazovno je s današnjim iskustvom osvrnuti se na pojam časti, s njegovim drevnim grčkim i srednjovjekovnim marcijalnim i aristokratskim korijenima, pa vidjeti kako se u vrijeme vijetnamskoga rata iskvario i uvelike podlegao zloporabama, ili barem postao neprikladan i zastario.

S druge strane, može li se takva tvrdnja održati bez poblizjeg ispitivanja? Vidjeli smo u prethodnim poglavljima koliko su snažno romantični ratnički ideali, koji su se pronosili posredstvom *mita o ratnom iskustvu*, prožimali mnoge mladiće bez ratnoga i borbenoga iskustva. Na početku rata očekivanja su bila visoka, a marcijalne vrednote – koje su često stvarali, stilizirali i promovirali veterani ranijih ratova i hollywoodski filmovi – još su imale sljedbenike i vjernike.

Kada se na čast gleda kao na marcijalnu vrednotu, *s mitom o ratnom iskustvu* na umu, može se neosporivo ustvrditi kako je takva vrednota vitalan dio romantizacije i glorifikacije rata, te služi kao poticaj da se ljudi uvjere da uzmu oružje u ruke. Po svemu sudeći, upravo je to bilo na djelu ne samo u Americi 1861. i Europi 1914. godine. Bilo kako bilo, nastojat ću pokazati da je moć časti nadilazila, te u velikom opsegu i dalje nadilazi puku ulogu hranjenja toga specifičnoga mita.

Kako je već spomenuto, pojam časti nije bio samo dio sustava ratničkih vrednota nego je imao znatno obuhvatnije i raznolikije značenje. Čast ima slojevit i važan odnos prema narodu općenito, te se usprkos tendenciji da se njene definicije ponešto razlikuju kulturalno, zemljopisno i povijesno, trajno postavlja na visoko moralno mjesto. *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of English Language* (1994) određuje čast (*honor*) kao istoznačnicu s *čestitošću (honesty)*, *iskrenošću (sincerity)* i *cjelovitošću ličnosti (integrity)*; ona je vrednota koja može priskrbiti visok ugled (*high respect*), zaslužnost (*merit*) ili čin (*rank*), ujedno je "izvor povjerenja (*credit*) ili izvrsnosti (*distinction*), te se također odnosi na "najviša moralna načela i odsutnost podluklosti (*deceit*) ili himbenosti (*fraud*). Čast

⁵ Iz nezapadnjačkoga motrišta, i u suvremenosti se mogu naći izrazi još neumoljivijega koncepta časti. Primjerice, japanski su kamikaze radije umirali nego prihvatili poraz; smrt u ratu za njih je bila "časna smrt" (v. Hynes 1997: 169-172).

označava istančan osjećaj i dosljednu usklađenost s onim što se drži moralno ispravnim ili obavezujućim”.⁶

Naposljetku, navedeno nas podsjeća i na to kako ljudi općenito cijene ratničke vrednote, pa je stoga nemoguće potpuno razgraničiti ratnika i vrijednosni sustav dotičnoga društva i kulture. U tom pogledu između ratnika i njegove kulture postoji samorazumljiva uzajamnost bilo u pogledu uzdizanja, bilo u pogledu obezvređivanja idealnih muških osobina. Upravo na ovome mjestu prelazim na поблизу analizu ideja ratničke časti među američkim borbenim postrojbama za Vijetnamskoga rata.

U panoramskom zahvatu uočavamo dugotrajno uzdizanje ideala ratničke časti, ali i odstupanja u njegovu obdržavanju. Promjene u vođenju rata, ne samo u 20. st, pokazatelj su utjecaja na vojničko poimanje ratničke časti, što s druge strane sugerira promjene u cijeni te vojničke značajke. Sada nam je zadaća istražiti koncept časti kod pripadnika američkih borbenih postrojbi u Vijetnamskom ratu u svjetlu netom prikazana razvoja. Možemo li ustanoviti vezu između njihovih ideja i *mita o ratnom iskustvu*? Kako zbiljsko borbeno iskustvo i stvarnost rata utječu na poimanje časti kod vojnika u borbi? Ujedno bismo htjeli usporediti svjedočanstva iz razdoblja djelatne vojne službe s poratnim prikazima. Mogu li se pronaći razlike između veteranskih priča i suvremenih izvora? Što u vezi s ratničkom čašću poručuju veterani?

POIMANJE ČASTI KOD PRIPADNIKA AMERIČKIH BORBENIH POSTROJBI U VIJETNAMU

U pismima i dnevnicima na kojima se zasniva ova studija rijetke su eksplicitne elaboracije teme časti. Čast kakva je opisana u prethodnome, uvodnome dijelu nije u tim izvorima bila jasan predmet razmatranja. Naoko implicitan način na koji se autori njome bave može se protumačiti njihovim osjećajem da su sudionici časnoga pothvata i činjenicom da je rat još bio na početnom stupnju. Bilo kako bilo, ti su vojnici kao skupina bili manjina, jer je u cijeloj vijetnamskoj generaciji broj dragovoljaca bio malen: u ukupnom broju mladića koji su bili u dobi za novačenje manje od 10% služilo ih je u Vijetnamu. Drugim riječima, čini se da nesudjelovanje mladih ljudi u ratu uopće nije automatski značilo osobnu sramotu.

⁶ Nije ovdje naodmet navesti odrednicu iz Rječnika hrvatskoga jezika Vladimira Anića (Novi Liber, Zagreb 1994; drugo, dopunjeno izdanje): "čast – 1. dostojanstvo koje se zasniva na etičkim načelima; moralni stav koji potiče da se djeluje tako da se stekne poštovanje drugih i sačuva samopoštovanje 2. opće priznanje; počast, uvažavanje 3. moralni dobitak koji izlazi iz kakva važnijeg čina ili pothvata". Mnoštvo poredbene građe nude opsežne analitičke odrednice u Prinosima za hrvatski pravno-povjestni rječnik Vladimira Mažuranića (Informator, Zagreb 1975; pretisak izdanja JAZU, Zagreb 1908-1922), te *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* (dio I, ur. Đuro Daničić) Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1880-1882. Posebno značenjsko polje otvara odrednica *častan/ časni* u djelu Jeronima Šetke *Hrvatska kršćanska terminologija* (II. izmijenjeno, popravljeno i upotpunjeno izdanje), List *Marija* (s dopustom Provincijalata Provincije Presv. Otkupitelja i Nadbiskupskog ordinarijata), Split 1976. (op. prev).

Ipak, kada se usredotočimo na vojnike u zbiljskim bitkama, tek je nekolicina dragovoljaca u početnim godinama rata iskazivala svijest o tome da sudjeluju u američkoj misiji suzbijanja komunizma.⁷ U duhu sličnome onome što G. Best naziva nacionalizacijom časti, kada se nacionalna i osobna čast podudaraju, takav osjećaj domoljublja može se protumačiti kao borba za nacionalnu čast. Tipičan primjer donosi pismo što ga je ujesen 1965. napisao specijalac Kenneth W. Bagby roditeljima u Virginiji poslije bitke u dolini Ia-Drang:

Na položaju smo podigli američku zastavu. Vodili smo bitku u utorak, 16. studenoga. Ponosno se vijala za američke snage i američki narod, kao što je to činila u tolikim bitkama u Drugom svjetskom ratu i Koreji. Sjedio sam uz stablo i gledao u nju, i nadao se da nikad neću doživjeti dan kada će biti strgnuta i uništena.⁸

Bagbyjevo pismo u cijelosti zrači domoljubnim raspoloženjem, koje i nije bilo posve neuobičajeno u prvim ratnim godinama.⁹ No, nije prošlo mnogo, a većina je vojnika shvatila kako je posrijedi rat koji za čast ostavlja malo mjesta. Kako pokazuju izvori i građa, velik dio početnoga osjećaja domoljublja koji je bio zajednički vojnicima 1965. postupno je izbljedio.

Umjesto toga u pismima i dnevnicima sve se više susreću izražaji loše savjesti i odsutnosti ratničke časti. Vijetnamski je rat, naime, bio konflikt u kojemu nije manjkalo zvjerstava i jasno je da su mnogi vojnici reagirali na takve doživljaje neovisno o tome jesu li djelatno sudjelovali u nekom zvjerstvu ili su samo bili očevici nekog ratnog pustošenja. Narednik James G. Rowe Jr. iz Prve konjičke pukovnije napisao je, primjerice, u pismu roditeljima u Kaliforniji 1967. godine sljedeće:

Danas smo počistili naš sektor doline – pokupili smo sve civile, pobili sve životinje (vodena goveda, svinje i perad), popalili sve kuće i digli u zrak sve što se dalo upotrijebiti kao zaklon (zemunice, podrume itd.). Bio je to za nas prilično gadan posao, jer smo se s mnogima od tih civila bili sprijateljili.¹⁰

Za mornaričkopješačkoga potporučnika Mariona L. Kempnera hotimična razaranja sela učinila su rat neshvatljivim, jer su takvi postupci očevidno otuđivali civilno stanovništvo, koje je nakon svega ostajalo glavnom žrtvom.¹¹ Kempner je iskreno iskazao svojevrsnu emocionalnu dvoznačnost i zbunjenost u vezi s ratom, te je – kako je pisao baki – duboko razmišljao o svojim iskustvima:

U posljednje smo vrijeme mnogo toga učinili u selima, mislim, stvari koje se tiču razvoja tih zajednica, pa mi se čini kako se nikad neću odmaknuti od dana što sam ih proveo kao mirovni aktivist. Mora da zaista proizvodimo zbrku u glavama

⁷ Za nekoliko ilustrativnih primjera v. pisma šestorice vojnika napisana 20. rujna 1965, 21. svibnja 1966, 9. kolovoza 1966, navedenoga dana u lipnju 1967, 19. rujna 1967, te 19. listopada 1967. u Edelman 1985: 203-211.

⁸ Pismo Kennetha W. Bagbyja od 17. studenoga 1965, u: Adler 1967: 30.

⁹ Samuel Hynes donosi jednak zaključak, v. Hynes 1997: 177.

¹⁰ Pismo Jamesa G. Rowea Jr. od 20. studenoga 1967, u: Rowe 1989: 34.

¹¹ Spisi Mariona L. Kempnera, pismo od 27. rujna 1966, PPC [Personal Papers Collection]#1043, kutija 1A44, MCHC [United States Marine Corps Historical Center, Washington, D.C].

ovih ljudi: danju se bavimo njihovim bolesnicima, i poučavamo njihovu djecu, i pomažemo prilikom porođaja, a noću, zapuca li se na nas iz općega smjera njihova zaselka, razmjena vatre većim dijelom zahvati i njih, premda nenamjerno; oni kao da su zaista bačeni u nekakav kovitlac. Držim kako upravo to najbolje iskazuje čudnovatost ovoga rata.¹²

U kasnijem pismu roditeljima ironičnim opisom neke operacije u kojoj je sudjelovao ističe destruktivnost i nedostatak vojničke časti u tom oružanom sukobu:

Bila je «veoma uspješna» budući da smo uspjeli ubiti nekoliko vjerojatno nedužnih civila, otkriti nekoliko zemunica i spaliti nekoliko kuća, i sve to po snažnoj kišnoj oluji.¹³

Tako je Kempner postupno shvaćao kako rat nije ono što je očekivao: niti je sadržavao elemente časti kakve je posjedovao «dobri rat» protiv fašističkih režima u četrdesetima, niti se vodio na konvencionalan način. Dva tjedna prije nego što će poginuti u akciji napisao je u pismu gimnazijskom prijatelju:

Ovo je, dakako, čudnovat rat – stalno patroliranje, stalno pripucavanje, neizmjerano razaranje i ubijanje nasitno, nipošto nekakav tip rata naveliko kao nekad.¹⁴

Neki su vojnici, postupno shvaćajući brutalnost rata i otkrivajući kako on utječe na njih osobno i njihov osjećaj časti, otvoreno izražavali zgađenost. Jedan anonimni vojnik, pun zgranutosti i odvratnosti, u pismu opisuje kako je bio prisiljen pribivati mučenju troje zarobljenika – Vijetnamke, njena muža i brata – za vrijeme ispitivanja. Taj vojnik nikad nije bio doživio ništa slično i na kraju je “pukao” kada je istražitelj, obavještajni časnik, elektrošokovima palio spolne organe svojih žrtava:

Zgrabio sam tu prokletu stvar i zabio je tom tipu iz obavještajne u guzicu. Od toga me dana boli želudac i niti sam bio u patroli niti sam išta drugo činio. Narednik mi veli da patim od psihičke traume nastale u tijeku borbenih djelovanja i da bih mogao biti poslan kući... Ovo se mora uskoro okončati ili će mnogi među nama prolupati.¹⁵

Slično tome, i vojnik I. klase Daniel Bailey iz 101. zračnopokretne divizije navodi u pismu majci ujesen 1966. primjere kako se rat u stvarnosti kosio s osjećajem časti, ili plemenitosti:

Kada odeš u crkvu, htio bih da svim ljudima koje sretnoš dađeš ovu adresu i kažeš im neka pošalju što god mogu, recimo staru odjeću ili bilo što. Dan poslije došao sam u to sirotište i vidio da su djeca u žalosnu stanju. Spavaju na podu i gotovo ništa ne dobivaju za jelo. Razlog zbog kojega želim da svakome kažeš neka im pomogne u tome je što osjećam kako sam osobno možda ubio neke od njihovih roditelja i kako se loše osjećam sa spoznajom da oni moraju nastaviti život bez ičega.¹⁶

¹² Pismo Marion L. Kempnera od 12. kolovoza 1966, *ibidem*.

¹³ Pismo Marion L. Kempnera od 2. rujna 1966, *ibidem*.

¹⁴ Pismo Marion L. Kempnera od 29. listopada 1966, *ibidem*.

¹⁵ Nedatirano pismo anonimna vojnika iz rane faze rata, u: Munson 1966, str. 120.

¹⁶ Pismo Daniela Baileyja od 6. rujna 1966, u: Edelman 1985, str. 110.

U Baileyjevu slučaju jasno vidimo kako pripadnika elitne postrojbe muče mračne dvojbe o vlastitom djelovanju. Usporedi li se taj primjer s odredbama ratničkoga kodeksa časti, nedvojbeno je da je Bailey u paradoksalnoj situaciji: na jednoj strani vrši svoju vojničku dužnost tako što se časno bori protiv neprijatelja, dok na drugoj očito osjeća da je odstupio od nekakve idealne osobine vojnika kakvu je zamišljao prije nego što je iskusio borbu. Koliko je suditi po pismu, Bailey je na neki način i dalje nastojao obdržavati kodeks časti kroz brigu o osirotjeloj djeci, što je neosporno jednostavno simpatičan čin motiviran plemenitošću ili nečistom savješću.

Kako se daje vidjeti iz Baileyjeva slučaja, sveopća brutalizacija rata tjerala je neke vojnike borbenih postrojbi da reagiraju motivirani plemenitošću, zgađenošću i određenim osjećajem časti. Jedan je anonimni vojnik čak pisao svome senatoru žaleći se na ponašanje svojih drugova. Pritužbe je ovako objasnio:

Boreći se ovdje vidio sam stvari za koje znam da su ratni zločini; vele da je to u redu jer Vietkong ubija naše ljude. Ali i dalje postoje dobro i zlo – oni moraju postojati, ili ćemo sami postati ništa drugo doli pravi pravcati ubojice. Vidio sam kako su ubijani i oni ljudi koji su držali ruke u zraku. Vidio sam kako je ubijen muškarac koji je već bio ranjen i nije imao nikakva oružja; narednik mu je jednostavno odsjekao glavu. Nadalje, mnogi ovdje nosaju naokolo odrezane ljudske uši. Vlada stav da je svaki ubijeni Vijetnamac pripadnik Vietkonga, tako da se uopće ne mari tko si ako te kojim slučajem snađe metak; samo kažu 'Bio je vijetkongovac' Na svoje sam uši čuo časnike koji su tako govorili svojim ljudima.¹⁷

Očito, predratni stavovi pripadnika američkih borbenih postrojbi prilično rano su ustuknuli pred krajnje tjeskobnim uvidima u njihove vlastite obaveze, postupke i ponašanje u ratu, koji su za mnoge među njima bili nezamislivi prije negoli su se zatekli u tome složenome i brutalnome svijetu. U pismu mornaričkopješačkoga narednika koji se jednostavno potpisao kao Dusty može se načas opaziti ne samo izostanak časti u njegovim postupcima nego i razorni učinci takva ponašanja na život i svijest. Narednik piše kući kao da ima potrebu ispovjediti strahotu koju je netom izvršio:

Jučer sam pucao i ubio osmogodišnju ili devetogodišnju curicu, s najslađim, najnevinijim zamislivim lišcem, i najgadnijom zamislivom bombom u ruci. Ja i još šestorica prolazili smo tim mjestom, kadli ona istrči da baci bombu na nas. Naravno da uvijek vrijedi staro pravilo kako se radilo o nama ili o njoj, ali kakvo li sam dovraga ja imao pravo ubiti malo dijete? Preostaje mi jedino moliti Boga da mi oprost – sam sebi ne mogu oprostiti. Ovaj prokleti rat ponekad se doima tako besmislenim; mogu ubiti muškarca i na to više ne misliti, ali ubiti slatko dijete koje još nije naučilo razlikovati dobro i zlo! Nitko nema takvo pravo, ni takvu dužnost, ili već kako želite to nazvati. Još malo, pa odlazim odavde, ali do zadnjega dana svoga života neću moći to opravdati. Istinski se pitam kakva sam to vrsta čovjeka, ili bih trebao reći životinje, postao. Znam da će mi Bog oprostiti, ali ja moram živjeti s time u sebi. Pretpostavljam da niste očekivali ovakvu vrstu pisma od jednoga čvrstoga, okorjeloga mornaričkopješačkoga narednika – ali

¹⁷ Nedatirano pismo anonimna vojnika s početka rata, u: Munson 1966, str. 121.

*mi još imamo osjećaje... Djeca su bila nešto u što sam uvijek vjerovao. Volim sve klince. Ali kako mogu ikad više to reći?*¹⁸

Još izravnije svjedočanstvo o istoj vrsti raspoloženja zabilježeno je u dnevniku poručnika Franka Elkinsa, koji je neuobičajeno informativan i pismen u usporedbi s većinom ionako nevelika broja takvih izvora iz dotičnoga razdoblja. Elkins je služio u Vijetnamu kao mornarički pilot 1966. i pošto je oboren na zadatku iznad Sjevernog Vijetnama, dnevnik je predan njegovoj udovici. Cijeli taj neredigirani dnevnik odlikuje dvoznačnost u kojoj se osjećaj dužnosti sučeljava sa spoznajom o nedostatku časti. S nadnevkom 30. lipnja zabilježio je:

*Pročitao sam premnogo ratnih romana. Duboko vjerujem u ono što ovdje radimo i ni na trenutak ne pomišljam da to nije nužno. Ipak, rat je legalno umorstvo, a bacanje bombi jedan je od prikladnih načina da se čovjek u to uključi. Rat na tlu stvara dodatne probleme. Ljude osakati, i duboko pozlijedi, ali i prekali, već samo to što vlastitim očima vide učinak razornih sredstava kojima se služe, dok ja, iako sam svjestan da činim nešto nužno i da lupam za ono što sam zaprisegnuo braniti, ne volim misliti o tome što se zaista zbiva kada bombe udare o tlo, ili još gore, kako to mjesto izgleda pošto izbacimo bombe i odletimo. Ne volim misliti na to da provodimo modernizirani oblik pokolja i bezobzirna klanja, prekrivajući zemlju okrvavljenim tijelima i izobličanim ljudima (Elkins 1991: 16).*¹⁹

Iz Elkinsovih je razmišljanja razvidno koliko se u šezdesetima ratovanje udaljilo od bilo kakva romantičnoga ratničkoga kodeksa časti. Teško da je to ikakva neobičnost, jer poratna svjedočanstva vojnika iz dvadesetostoljetnih ratova općenito govore istim jezikom. Neselektivno ubijanje ljudi iz zraka mora se besprizvno držati kršenjem kodeksa časti, u smislu stavova B. McCarthyja s početka ovoga poglavlja. Vidimo i kako je Elkins na početku spomenuo da je bio pod utjecajem ratnih romana, što, mora se zaključiti, povezuje njegova prediskustvena očekivanja s *mitom o ratnom iskustvu*. Drugim riječima, shvatio je koliko je ratna romantika nespojiva sa stvarnim iskustvom.

Dan kasnije Elkins se ponovo ispovjedio svome dnevniku, dajući nam ne samo uvid u to koliko je bezlična i strahotna moć razaranja u dvadesetostoljetnom ratovanju – ili onome što J. W. Gibson naziva «tehnoratom» – nego i u to kako je dotični fenomen proizvodio osjećaj krivnje i nadrealnosti.

I Barry i ja priznavali smo da se osjećamo postuđenima zato što nas bombardiranje i pucanje ne pogađa duboko. Ono čega se stvarno stidim jest moj vlastiti nedostatak emocionalne reakcije. I dalje reagiram kao da jednostavno gledam film o svemu tome. Ni dalje ne osjećam da sam osobno ikoga ubio. Cijelo iskustvo na neki način ostaje nestvarnim (Elkins 1991: 18).

¹⁸ Nedatirano pismo mornaričkopješačkog narednika Dustyja, najvjerojatnije s kraja 1965, u: Munson 1966: 126-127.

¹⁹ Za sličan primjer dvojbe o tome je li časno ubijati ljude metodama modernog ratovanja v. pismo marinca Joea u: Munson 1966: 21.

Elkins se, doduše, nije borio na tlu i činjenica da je bio pilot bombardera čini ga donekle različitim od većine drugih pripadnika borbenih postrojbi koji su predmet ovog istraživanja. S. Hynes, primjerice, opisuje kako se ratno iskustvo bombarderskih pilota načelno razlikuje od iskustva postrojbi na tlu: njihov doticaj sa smrću odvija se s udaljenosti, bešuman je i bezličan, a njihove žrtve, kao i njihove vlastite smrti, ostaju uzajamno nevidljive (Hynes 1997: 134-135). Bilo kako bilo, činjenica da je Elskinu njegova ratna zadaća omogućavala da izbjegne izravno suočenje s neprijateljskim postrojbama ne bi trebalo da bude razlog za isključenje njegova svjedočanstva iz šire slike poimanja časti među američkim vojnicima u Vijetnamu. Naime, čak je i za postrojbe na tlu protivnik često bio nevidljiv i teško su ga mogle definirati i procijeniti; to je dubinska značajka svih borbenih djelovanja poslije Drugoga svjetskog rata.

U cjelini, svjedočanstva vojnika koji su se borili na tlu često razotkrivaju još oporije stavove, što je još udaljenije od poimanja vojne časti kakvo se oblikovalo u 19. stoljeću. U dnevniku Petera Taubera nalazimo potresan opis jednoga od narednika koji su ga obučavali i koji im je potanko pripovijedao o svojoj jednogodišnjoj službi u Vijetnamu:

Nakon nekoga vremena izgubiš osjećaj da ubijaš ljude. Poznao sam momka koji je imao običaj s bacačem plamena približiti se sitnoj dječici i, hhuuujsšššš, sve ih učas prepržiti.

Tauber nastavlja objašnjavati kako mu je narednik, sav uzbuđen, kazivao najsitnije pojedinosti:

Nemate vi pojma što znači vidjeti kako se čovjeku raznosi grudni koš, vidjeti prijateljevo tijelo raskomadano, biti napadnut u snu i morati se boriti u džungli, u donjem rublju, boriti se ušlagiran vijetnamskom travom, imati vlastitu kurvu, za koju znaš da je vijetkongovka, pa je ubiti u organiziranu prepadu na njeno selo (Tauber 1971: 105).

Dakako, može se posumnjati da je Tauberov narednik pretjerivao i razmetao se. Drugim riječima, on je koliko iskazivao sliku prekaljena i brutalna ratnika, toliko i želio očvrstnuti svoje vojnike. Važna je i činjenica da je Tauber bio proturatno raspoloženi novak koji je po svoj prilici namjerno u lošem svjetlu opisivao narednika koji ga je obučavao. Ali to postaje na određen način irelevantno kada se razmatraju scenariji poput opisanih, a i bilo je prilično uobičajeno za vrijeme rata. Tada je poenta u tome što je dotični narednik o tome stvarno, namjerno i otvoreno pripovijedao bez imalo stida. Priča o zanemarivanju kodeksa još jednom pokazuje kako se poimanje časti odvojilo od svoga ideala; čast je ustuknula pred brutalnošću, destruktivnošću i borbom za preživljavanje.

Već je spomenuto kako je jedan pripadnik postrojbe odgovorne za pokolj u My Laiu, kada je u ožujku 1968. godine ubijeno oko 500 vijetnamskih civila, odbio u tome sudjelovati te otvoreno izrazio svoje neslaganje. Osim što je bio uvjeren vjernik i osoba koja je i inače voljela djelovati kao vuk samotnjak, taj je vojnik također snažno iskazao osjećaj vojničkog ponosa i identifikacije, tj. ratnički etos koji na prvo

mjesto stavlja čast. Ustvrdio je kako je u Vijetnamu, posebno u My Laiu, izvršeno nasilje i nad tim kodeksom i nad njime osobno. Poslije toga incidenta pripadnici njegove čete su ga bojkotirali.²⁰ Iz našega je kuta posebno zanimljiva činjenica da je taj vojnik bio jedini iz svoje postrojbe koji je nepokolebljivo ušćuavao takozvani idealni pojam časti; golema većina razvila je različito poimanje ratničke časti.

Michael L. Lanning, koji je služio u Vijetnamu 1969-1970. kao zapovjednik pješake čete, tvrdi u naknadno napisanu uvodu svome tiskanome dnevniku kako je nakon šest mjeseci borbe izgubio sve svoje početne naivne poglede na rat što ih je stekao gledajući «blještavilo filmskih prizora». U stvarnosti, sve se svelo na puko preživljavanje; svi mogući viši motivi i vrednote ustupili su mjesto ubijanju i uništavanje svega i svačega u ime samoodržanja. Takvo Lanningovo poratno tumačenje potkrepljuje neredigirani zapis iz njegova dnevnika, gdje je 27. studenoga 1969. zabilježio:

Pošto vidiš kako su ti ubijeni bliski ljudi, i to ubijeni na ne baš lijep način, život ti postane za toliko dragocjeniji. Kada danas o tome razgovaramo, svi se slažemo – američki je vojnik najdjelotvorniji, najkrvožedniji kurvin sin na svijetu – o tome nikad nisam razmišljao dok i sam nisam došao na red – sada znam da je to činjenica (Lanning 1988: 2, 89).

S čašću se zbililo isto što i s iskazivanjem hrabrosti i muževnosti: stvarnost bitke i rata obuzdala je sva predborbena očekivanja i težnju da se ušćuva bilo kakav romantizirani ratnički ideal časti. Slično tome, primarni izvori uvelike prikazuju kako je iskustvo značilo brutalizaciju stavova i ponašanja borbenih postrojbi. Za veliku većinu to se najvjerojatnije svelo ne toliko na ustrajavanje u naoko starinskome etičkome vojničkome kodeksu oblikovanome, kako smo prikazali u uvodu, prije svega za aristokratske vojne elite u prošlosti i od strane njih, koliko na pitanje gologa opstanka. Usprkos tome, kako se moglo i očekivati, u službenome diskursu vojnih zapovjednika, a u opreci s dobrim dijelom navedenih svjedočanstava, tradicionalne vojne vrednote i dalje su bile na veoma visokoj cijeni.

U pismu zapovjednika Američkih mornaričkopješačkih postrojbi general-pukovnika Victora H. Krulaka zapovjedniku Mornaričkopješačkoga korpusa u Vijetnamu general-bojniku Lewisu W. Waltu, čitamo nedvosmislen primjer:

Kao prvo, dopusti mi da ti još jednom kažem koliko su me ponosnim učinili događaji u proteklih nekoliko dana. Marinci koji su odnijeli pobjedu u operaciji Starlight priskrbili su Mornaričkopješačkom korpusu vjerodostojnost i čast (...) Ti hrabri marinci, i oni koji su ostali živi i oni koji su poginuli, pridružili su se svojim drugovima iz minulih dana u pisanju još jednoga poglavlja američke povijesti. Stojim ponizan pred licem njihove hrabrosti i žrtvovanja, i pun poštovanja pred blještavim zrakama njihova profesionalnoga umijeća. Ne mogu izreći veću pohvalu, a ti kao zapovjednik zaslužuješ u tome lavlji udio.²¹

²⁰ Usp. knjigu na str. 126-128.

²¹ Spisi Victora H. Krulaka, pismo od 23. kolovoza 1965, PPC#486, kutija 1B32, MCHC.

Iako je ovo napisano u ranoj fazi sukoba, nedvojbeno je da će se odsutnost vojničke časti u ratu za nekoga na Krulakovu položaju i dalje teško moći mjeriti kroz iskustva borbenih vojnika. Naposljetku, pri čemu se zaključak zasniva i na naglascima iz svjedočanstava borbenih vojnika, pitanje ratničke časti u vijetnamskom se ratu jasno pokazuje kao pitanje stida.

Za vrijeme «vijetnamizacije» rata, 1969.-1973, kada su se američke postrojbe postupno povlačile iz konflikta, a smanjenje snaga na tlu nadoknađivalo dotad neviđenim bombardiranjima Vijetnama, poimanje časti doživjelo je još dublju degradaciju. Nova vojna doktrina bila je zapravo pokriće nastojanjima predsjednika Nixona da isposluje «častan mir», no za veliku većinu ona se pokazala običnom lažju. SAD su napuštale vlastiti brod koji je tonuo i olupinu ostavljale Južnovijetnancima, no malo je tko u cijeloj toj mucii mogao prepoznati išta časno (Appy 1993: 247).

Sljedeći pokazatelj promjene u poimanju časti jest činjenica da je većina američkih vojnika u Vijetnamu izgubila poštovanje prema odličjima, s izuzetkom *Medalje časti*. Odličja su možda bila jedna od najznakovitijih manifestacija odavanja počasti modernom vojniku, te je netko, barem u tijeku posljednja dva stoljeća, samim time što je primatelj i nositelj takva ukrasa stjecao uvažavanje. Junačko služenje i smiona djela koja su vršili vojnici u 19. su stoljeću institucionalizirani i vojnici-junak uzdignuti je u status javno uvažavane osobe. Institucionalizacija hrabrosti i samožrtvovanja posredstvom odličja bila je i način da se kako potiče moral u postrojbama, tako i pribavi potpora iz duboke pozadine. U tijeku građanskoga rata uvedena je najveća američka nagrada za hrabrost, *Medalja časti*, i otad se razvila široka lepeza razno-likih odličja kao formalno priznanje za vojničku hrabrost i samožrtvovanje.

U obojnim svjetskim ratovima medalje su se, čini se, općenito visoko vrednovala i u mnogim su slučajevima služile kao poticaj za agresivno borbeno ponašanje, no imale su i kontraproduktivan učinak, jer su vojnici postajali ogorčenima ako je ne bi dobili ili ako bi je dobio netko za koga su držali da je manje zaslužuje. Ranije studije također su došle do zaključka da vidljivost odličja posredstvom medijskog pokrivanja ukazuje na nekoliko važnih funkcija tih nagrada. Te funkcije, kako je spomenuto, treba da pojačaju karijerne izgleda časnika, obdrže moral postrojbe i okrijepe moral u pozadini. Iz tih aspekata, javno priznanje ima vrhunsku važnost s obzirom na to da se moral vojnika silno povećava kada se na njihove napore u borbi uzvraća zahvalnošću i pohvalama.

U našim izvorima ovo je do određenoga stupnja prepoznatljivo kada se promatraju vojnička svjedočanstva iz rane faze rata. Štoviše, u elitnim jedinicama, s općenito višom borbenom motivacijom, i odličja su bila na nešto višoj cijeni. Takav primjer nalazimo u pismu mornaričkogpješaka desetnika Michaela Bostona, koji je 1967, nakon ranjavanja u borbi, napisao roditeljima:

*General [Lewis] Walt došao je sutradan u odjel i razdijelio nam Purpurna srca. Čuj, to stvarno sjajno izgleda! Sada se sam sebi doimam kao nepatvoreni vetera-
ran, s ranom iz borbe i svime što uz to ide.²²*

²² Pismo Michaela Bostona od 27. ožujka 1967, u: Edelman 1985: 172 [*Purpurno srce, Purple Heart*, je američko ratno odličje]. Za slične primjere v. pismo Richarda E. Marksa od 13.

Takav stav sve je manje izražen u kasnijem dijelu rata. Kako smo već mogli vidjeti, raspoloženje kod kuće utjecalo je na postrojbe kako se konflikt produbljavao. Kada se imaju na umu politička previranja i jačanje proturatnih stavova u domovini, dio čega je bilo i postupno smanjivanje javnog uvažavanja i slavljenja vojničkih ratnih djela, posebno u usporedbi s prethodnim ratovima što su ih SAD vodile, lako je naslutiti da je sve to moralo djelovati i na vojničko gledanje na odličja. To se, doduše, ne spominje izrijeком u pismima i dnevnicima na kojima se zasniva ova studija, ali je jasno da veliki dijelovi duboke pozadine više nisu odličja, te javne oznake nečije hrabrosti, doživljavali kao simbole priznanja i počasti; većina njihove vrijednosti mora da se izgubila i za primatelje s obzirom na to da dobar dio *raisona d'être* za odavanje počasti leži u odnosu uzajamnosti.

S druge strane, ponovo s izuzetkom *Medalje časti*, u tijeku Vijetnamskog rata naveliko se raširilo dijeljenje čak 15 različitih odličja. Primjerice, nešto manje od tri milijuna Amerikanaca koji su služili u Vijetnamu dobilo je više *Brončanih zvijezda* negoli 12 milijuna vojnika koji su služili u Drugom svjetskom ratu. U tijeku Korejskoga rata podijeljeno je 50.528 odličja u usporedbi s 416.693 vijetnamskih samo u 1968. godini, u kojoj su Amerikanci imali 14.592 mrtva, najviše dotad. A u 1970. godini, kada je broj poginulih Amerikanaca pao na 3.946, dodijeljene su 523.000 odličja. Prema Ch. Appyju, tendencija da se američki vojnici šakom i kapom nagrađuju za hrabrost i čast najznakovitiji je pokazatelj neiskrenosti službenih tvrdnji da se u Vijetnamu bije boj za američku čast. Posebice u kasnijem tijeku, kada se rat službeno opravdavao «potrebom očuvanja američke časti», svakodnevno dijeljenje odličja doseglo je krajnost; vojnici su odlikovani jednostavno zato što su izvršili svoje uobičajene zadatke.

Mnogi su vojnici neosporno zaslužili svoje nagrade, ali većina je mislila, sudeći prema Appyjevju razmatranju, da su zbog liberalne politike vojnih struktura odličja pojeftinila: kako se rat sve više držao besmislenim, tako su vojnici i odličja počeli držati jednako obezvrijeđenima i neiskrenima (Appy 1993: 247-248). Svrha odličja da služe kao poticaj za djelovanje i izvršavanje dužnosti izgubila je do kraja rata svako značenje i taj je proces tekao usporedo s netom prikazanim jačanjem stava da dotični rat ne sadrži u sebi ništa časno.

Kada se pažljivo pregledavaju naknadna svjedočanstva, naimе intervjui vođeni nakon borbe, usmene povijesti i memoari, vidi se da je tada čast znatno više predmet razmišljanja i propitivanja negoli u izvorima koji su nastali dok se borba još vodila; tema časti ušla je u veteranski diskurs.

Većina veteranskih svjedočanstava konvergira u pogledu tretmana časti. Opisi iz rane faze rata često pokazuju uvelike iste tendencije kao i opisi u kojima se tretira poimanje hrabrosti. Primjerice, neki od najvažnijih memoarista opisali su kako su

lipnja 1965, u Marks 1967: 91. I nakon pet mjeseci na borbenim dužnostima u Vijetnamu Marks uzdiže odličja, kako pokazuju njegova pisma od 12. i 17. listopada 1965, op. cit, str. 141-142. V. također nedatirano pismo što ga je najvjerojatnije 1965. napisao marinac po imenu Vernon, u: Munson 1966: 117.

u djetinjstvu sanjali o tome da službom u ratu zadobiju junačku čast, u čemu nije teško prepoznati neku vrstu nastojanja da se nešto dokaže i samome sebi i drugima. To nešto na kraju se pokazalo nemogućim iskazati u Vijetnamskom ratu i mnogi su veterani završili tvrdnjom kako su bili nasamareni jer su se borili u sramotnom ratu. S druge strane, neki su ustrajali u stavu da su se, usprkos općem nedostatku časti u američkom ratnom angažmanu ili usprkos tome što je *američka stvar* iznevjerena, oni sami kao pripadnici borbenih postrojbi borili časno.

Fraze poput *borbe za valjanu stvar* i *borbe za domovinu i zastavu* nisu neuobičajene u ranim veteranskim svjedočanstvima, barem ne među mlađim časnicima koji su napeto iščekivali svoj prvi zbiljski oružani sukob, svoje vatreno krštenje. U predgovoru knjizi veterana Shelbyja Stantona o američkim kopnenim postrojbama u Vijetnamskom ratu pukovnik Harry G. Summer s Ratne škole Kopnene vojske SAD ustvrdio je:

Baš onako kako su se Cezarove legije borile i umirale za svoje carske orlove, tako su se pješaci i marinci u Vijetnamu borili i umirali za čast svojih pukovnika (Stanton 1989: xii).

Ovakvo kovanje ratničke časti u zvijezde zaista se ne može naći u izvorima iz ratnog razdoblja.

Veteran i westpointski diplomant John Wheeler na sličan je način istaknuo kako geslo Akademije *DUŽNOST – ČAST – DOMOVINA* zapravo znači predanost javnoj službi. Za Wheelera je taj kodeks časti značio da se od onih koji služe Americi očekuje da djeluju s najvišim stupnjem osobnoga integriteta. Upravo to je, kako je ustvrdio iz veteranske pozicije, ono što su oni koji su služili u Vijetnamu iskazali; oni su dokraja očitovali svoju odanost dužnosti, časti i domovini (Wheeler 1984: 28-29; v. također Hodgins 1997: ix). Wheelerova se tvrdnja može protumačiti i kao slaganje s razočaranjem kakvo su izražavali veterani – on nam zapravo govori o tome kako je vjerovao u vrednotu časti i držao se u skladu s njome, ali je bio izdan.

Geslo West Pointa zapravo sažima duhovnu hranu kojom su mnoge nacije poticale svoje mladiće na službu u vojsci. Te su vrednote bitni sastojci službenoga diskursa koji je uvelike oblikovan u tijeku 19. st. ruku pod ruku s nacionalizacijom časti i u sklopu *mita o ratnom iskustvu*. Savršen primjer osobe koja utjelovljuje vjeru u te vrednote bio je general William W. Westmoreland. Njegova uvjerenja, onako kako ih je izrazio u memoarima, vjerojatno su se do najvišega mogućega stupnja primakla tome idealu:

Najvredniji od svega bili su zahvalnost i ugled što sam ih stekao zbog etičkoga kodeksa koji zastupa Vojna akademija i kojemu je njen sustav časna držanja primjer. Časnički zbor, kako se isticalo za cijeloga mogega školovanja na West Pointu, mora posjedovati etički kodeks koji ne dopušta laž, ni prijevaru, ni krađu, ni razvrat, ni ubijanje mimo onoga koje priznaju međunarodna ratna pravila i koje je nužno za vojnu pobjedu.

Westmoreland nastavlja objašnjavati kako se ti standardi i kodeks povremeno zanemaruju, pa ih je stoga potrebno trajno «organizirano njegovati», te zaključuje

kako čvrsta predanost moralnom kodeksu uvijek mora biti glavni cilj časničkoga zbora u službi nacije (Westmoreland 1976: 11).

Njegove riječi neodvojbeno postavljaju rat u Vijetnamu pod zanimljivo osvjetljenje. Westmoreland je diplomirao na West Pointu u vrijeme Drugoga svjetskog rata i kao mlađi časnik služio na europskom vojištu, pa je doživio predvijetnamsku Ameriku koja je uvažavala onakav kodeks časti. Nažalost, ista ta etika pokazala se krajnje ispraznom kada se američko uključenje u Vijetnamski rat produžilo. Jedna od posljedica takva razvoja, i reakcija na nj, bio je pokret protiv rata i vojno-političkoga *establishmenta* u Sjedinjenim Državama.

Propitivanje ratničke vrednote časti posebno je uočljivo među veteranima koji su služili u kasnijoj fazi rata, bilo kao dragovoljci, bilo kao mobilizirani vojnici. Bez ikakve dvojbe, na većinu njih utjecala su previranja kod kuće i promjena diskursa u tijeku i neposredno poslije rata. Ipak, taj se pokazatelj ne bi smio prenatglasiti s obzirom na to da je pretežita većina pripadnika borbenih postrojbi koji su u početku poštovali ratničke vrednote također spoznala da su traumatska iskustva rata i pravo lice bitke uvelike nespojivi s većim dijelom njihovih predborbenih romantičnih ideala. Stoga se svjedočanstvo afroameričkoga specijalca Stephena A. Howarda teško može nazvati atipičnim. U jednome intervjuu u ranima osamdesetima on je W. Terryju objasnio:

Mislim kako smo mi bili posljednji naraštaj koji je vjerovao, znaš, u ratnu čast. Nema časti u ratu. Moja stara, koja je vrlo domoljubno nastrojena, još misli da sam za svoju zemlju odradio ono što sam joj bio dužan. Ja na to tako ne gledam (Terry 1991: 129).

Howard je u Vijetnamu služio 1968-1969. godine, dakle u razdoblju kada se raspoloženje i u dubokoj pozadini i među mnogim pripadnicima postrojbi, uključivši i crne vojnike, već bilo počelo mijenjati.

U ranom razdoblju rata Afroamerikanci su dobili mogućnost prvi put služiti u integriranoj vojsci i borbenim postrojbama, te su mnogi u tome vidjeli priliku da vojnom službom pokažu kako su i oni dobri američki građani. Mnogi su mislili kako je časno već samo služenje svojoj zemlji. Pješački narednik Samuel Vance, koji se u vojsku prijavio 1960. i služio u Vijetnamu 1965.-1966, tvrdi u svojim uspomena:

Većina ljudi koji nose odoru svoje zemlje nauči se nositi je s ponosom. To postaje dio svačije predodžbe o samome sebi. Kada ih civili zamijete na ulici, oni u toj odori vide znamen svoje zemlje i na čovjeka koji je nosi gleda se ponajprije kao na osobu koja je to što jest, dakle vojnik, a u drugome je planu je li bijel ili crn. Crni vojnici s kojima sam služio s ponosom su odijevali odoru i zbog toga su ponosa hodali uspravno. No, treba postaviti i pitanja koja nadilaze puko nošenje odore. Drugi element je neosporno odgovornost, koja se u vojsci može steći brže i na višoj razini negoli na ikojem drugom meni poznatom području. Odgovornost znači dužnost, ali i povjerenje. Nema čovjeka, bio on crn ili bijel, koji se ne ponosi kada se u nj ima povjerenja (Vance 1970: 163).

Vanceove uspomene objavljene su dok je rat još trajao, te se ne čini nategnutim utvrditi da je njegov stav politički usmjeren kada se uzme u obzir duh vremena; te 1970. godine Amerika je bila uzburkana, ne samo zbog rata nego i zbog rasnih napetosti, pa se utoliko Vanceov pogled može okarakterizirati kao glas *establishmenta* u vremenu kada su mnogi afroamerički vojnici osjećali i iskazivali ogorčenost prema bijelom američkom *establishmentu*. Kako se čini, on je htio pokazati vrijednost crnih vojnika, ali, što je još važnije, bio je profesionalni vojnik i dočasnik i kao takav izražavao je ponos u odnosu na svoju profesiju i njene vrednote.

No, ideje kakve je izražavao Vance doživljavale su postupnu mijenu; s promjenom raspoloženja i diskursa u Sjedinjenim Državama od kasnih šezdesetih nadalje rat se pretežito percipirao u kategorijama sramote, a nezadovoljstvo je znatnim dijelom zahvatilo i pripadnike borbenih postrojbi i iskusne veterane, koji su također isticali kako je vijetnamski rat nečastan. Jedan takav iskusni veteran bio je pukovnik David Hackworth, koji je u Vijetnamu odslužio tri roka kao zapovjednik borbene bojne. S ponosom je izložio kako je sav svoj život proživio kako bi bio junak i kako je izučio zanat od obična vojnika do punopravna pukovnika vodeći borbene postrojbe u Koreji i Vijetnamu (Hackworth 1989: 14-15).

U svojim uspomename, razočarani Hackworth zadubio se u razmatranje o tome što je uzrokovalo da izgubi vjeru i u rat i u vojsku. Ostavši bez svih iluzija, istupio je iz vojske nakon 25 godina službe. Kako tvrdi, američka intervencija u Kambodži bila je «kap koja je prelila čašu» u odnosu na rat u Vijetnamu i smjer u kojemu se kretala Amerika. Način na koji je invazija izvedena,

značio je gaženje svih načela na kojima su bile utemeljene Sjedinjene Američke Države, zemlja koju sam volio i za koju sam vojniovao. Kambodža je bila neutralna zemlja. Naš upad na njen teritorij u tom razdoblju rata, bez prethodne obavijesti netom uspostavljenoj vladi Lon Nola ili čak našem veleposlaniku u Kambodži, nije se, mislim, niučem razlikovao od japanskoga bombardiranja Pearl Harbora. Osobno cijenim da je taj postupak bio nemoralna pustolovina smišljena sa zlom namjerom... (Hackworth 1989: 731).

Nekoliko stranica potom Hackworth nastavlja razrađivati istu temu:

Već tada i tamo, držim, nesvjesno sam donio odluku da istupim iz vojske i odem iz Amerike, jer nisam mogao otpjeti činjenicu da postajemo nacisti ili da u sveučilišnim kampusima ubijamo studente samo zato što zahtijevaju da se njihova zemlja izvuče iz jednoga pokvarenoga rata (Hackworth 1989: 737).

Hackworthu, koji je sebe cijelo vrijeme doživljavao kao vojnika, bilo je očito da su SAD izgubile svoju čast, no njegova pripovijest o vlastitim akcijama kao da potvrđuje kako se sam nakon svega nikad nije odrekao osobne snažne vjere u kodeks časti u skladu s vlastitom definicijom toga ideala. Hackworth nam zapravo poručuje kako se njegova dužnost spram vodstva njegove zemlje pokazala manje vrijednom negoli njegov osobni i vojnički osjećaj časti. Žrtvovao je promaknuće u generalski čin koje mu je s vremenom sigurno slijedilo, otišao iz SAD i nastanio se u Australiji.

Zanimljivo je kako Hackworth optužuje Amerikance da su nacisti, što ponajprije treba protumačiti kao dojmljivu usporedbu iz pera domoljuba koji je više puta bio ranjen u borbi za svoju zemlju. Može se, dakako, argumentirati da razočarani veteran koji piše memoare iz izbjeglištva poseže za takvom pogrdom riječju kako bi predočio jedan izuzetno nepopularan rat i jedno loše vodstvo. To ipak nimalo ne umanjuje njegove stvarne postupke i njegovu neopozivu odrješitu osudu toga rata kao oprečna ratničkom osjećaju časti. Istodobno, Hackworth poručuje da ratnik zaista *posjeduje* osjećaj časti, i šaljući takvu poruku, on dalje prosljeđuje svoju vjeru. Stoga u krajnjoj instanciji Hackworth istodobno uspijeva i raskrinkati nečasnu narav vijetnamskoga rata i reafirmirati vrednotu ratničke časti.

S druge strane, usporedba postupaka američkih oružanih snaga u jugoistočnoj Aziji s nacističkima nije bila neuobičajena ni dok je rat još trajao, u njegovu kasnijem tijeku. U kasnima šezdesetima M. Lane je razgovarao s tridesetak veterana i baš se ta usporedba opetovano javljala. Tako je, primjerice, narednik Richard Dow, koji se tri godine borio u Vijetnamu i nakon ukupno sedam godina izišao iz vojne službe, objasnio:

Zli smo koliko i nacisti kada su u Drugome svjetskom ratu istrebljivali Židove. Ubijamo nedužne ljude – možda čak ne vijetkongovce nego one za koje netko kaže da su vijetkongovci – uništavamo ih. Uništavali smo ih (Lane 1970: 50).

Svakovrsni ispadi i priče o pokoljima, silovanjima, sakaćenjima i mučenjima prilično su česte teme u većini pregledanih izvora. Prema jednoj procjeni, gotovo svaki deseti vojnik borbenih postrojbi u nekoj je prilici počinio kažnjivo nasilničko djelo (mučenje zarobljenika, silovanje civila ili tjelesno sakaćenje), a svaki treći prisustvovao je takvim djelima (Turner 1996: 29).²³ Daleko od toga da bi takvi postupci bili specifikum rata u Vijetnamu; kao zacijelo najuobičajenija vrsta zvjerstva, silovanja i žena i muškaraca često su se provodila kao oblik ponižavanja i obeščaćivanja neprijatelja. Analno silovanje neprijateljskih vojnika ima dugu povijest kao način proslavljanja pobjede ili izvršenja odmazde, što i doslovce izražava uzrečica «sjebati neprijatelja». I silovanje žena protivničke strane ima uvelike jednaku svrhu: poniženje, sramoćenje, ocrnjivanje i uspostavu dominacije nad neprijateljem (Duerr 1998: 199-217, 325-336, 350-352).

U razgovorima što ih je Lane obavio za rata nalazimo jedva nekoliko izuzetaka od naznačene tendencije. U gotovo svakom izravnom svjedočenju, u rasponu od vojnika optuženih za umorstvo preko prosječnih vojnika do dezertera, priče o zvjerstvima nižu se jedna za drugom. Čini se da su posebno omiljeni bili sakaćenje ženskih spolnih organa te odsijecanje i skupljanje ušiju s tijela Vijetnamaca, što je bio način da se pokaže koliko je neprijatelja netko posmicao (Lane 1970, *passim*; za

²³ Ph. Knightley čak tvrdi da su zvjerstva u Vijetnamu bila tako česta da su na kraju postala opća pojava koja više ni kod koga nije pobuđivala zgražanje (usp. Knightley 1989: 393-396). Slično tome, S. Hynes ističe da su zvjerstva bila redovita pojava, te da su, također, uočljiva značajka veteranskih pripovijesti. Nadalje zaključuje kako su mrtva djeca općenito za vijetnamskoga veteranskog ispitanika svojevrsan simbol toga rata (v. Hynes 1997: 189-192).

slične navode v. i Appy 1993: 255-277). Sakaćenje mrtvih neprijateljskih tijela kao oblik vojničkoga ponašanja ima povijest dugu koliko i sama povijest ratovanja, kako potvrđuju još staroegipatske i biblijske pripovijesti. Općenito govoreći, neprijateljevo tijelo uglavnom se smatralo sastavnim dijelom pobjednikova plijena,²⁴ odnosno, kako je zasvjedočio jedan vijetnamski veteran:

Nije dovoljno samo ustrijeliti neprijatelja; stoga se čovjek onda još nekako iskali tako što uzme uši ili prste – što osakati ljudsko tijelo – osim ako ih dotad već nije pretao smatrati ljudskim bićima (Lane 1970: 67).

Ono što su sami nazivali «nacističkim sranjima» mnogima se činilo «suludim» s obzirom na to da su tako postupali «tipični američki dečki», no usprkos tome u pogodnim prilikama nikad nije manjkalo onih spremnih na takve stvari (Lane 1970, *passim*, npr. 124). Tako brutalizacija kojoj su ti «dečki» bili izvrgnuti i koje su bili dio na određen način odgovara na većinu naših pitanja u vezi s čašću. Zvjerstva što su ih činili oni koje Ph. Caputo naziva «dobrim, trezvenim momcima s iowskih farmi» ne samo što nam svjedoče o tome kako se lako «muškarci naoko normalnih nagona» uteknu «psihotičkom nasilju» (Caputo 1996: xviii) nego nam jasno pokazuju i duboke pukotine u temeljima vojničke časti kakva je bila artikulirana prilikom oblikovanja ratničkoga ideala. Daleko od toga da je posrijedi jedinstvena pojava bilo u samome vijetnamskom ratu, bilo za američke vojnike u cijelosti; naprotiv.

Naposljetku, očitovanje koje jasno ističe nečasnost rata može se naći utjelovljeno u javnim prosvjedima pod nazivom *Winter Soldier* 1970. godine. Tada su veterani svoja odličja za hrabrost pobacali preko živice koja okružuje Bijelu kuću i objavili:

Skidamo sa sebe ova odličja za hrabrost i junački čin u ratu. Odbacujemo ih kao znamenja beščašća, sramote i nečovještva (navod u Elshtain 1995: 221).

Ne iznenađuje što su vojnici koji su se usprotivili ratu postali veoma djelotvoran glas protiv Vijetnamskog rata; njihova je poruka imala veliku težinu.

Želimo li sažeti napisano, vidimo da se pokazuje kako je govor o temi ratničke časti zapravo više prikaz odsutnosti časti, odnosno – beščašća. U proučenim pismima i dnevnicima našli smo jedva nekoliko tragova iskazivanja koncepta ratničke

²⁴ Takvi stavovi bili su prilično česti u ratovanju, pa je i zbog toga dodatno zanimljivo što je povijest Prvoga svjetskog rata uvelike pošteđena takvih priča. Ipak, J. McPherson donosi ulomke vojničkih pisama u kojima se “osvetoljubivost” spominje kao razlog za skupljanje dijelova mrtvih neprijateljskih tijela kao “trofeja s bojišta” (v. McPherson 1997: 151). I S. Hynes ističe tu pojavu i kao primjer navodi da su članovi posada američkih ratnih brodova na Tihom oceanu u Drugome svjetskom ratu, kao suvenire, skupljali komadiće tijela japanskih kamikaza koje bi oborili (v. Hynes 1997: 171, 192). Naposljetku, prema Duerrovju kritici civilizatorskog procesa, sama činjenica da su vojnici jedva ikoje zemlje bili imuni na takve sklonosti apsolutno pridonosi potvrđivanje ove teorije. On pokazuje kako sakaćenja i zvjerstva što su ih činili, primjerice, njemački, ruski, japanski, američki ili srpski vojnici u proteklom stoljeću nisu djela izopačenih i bolesnih serijskih ubojica nego *običnih* vojnika i muškaraca (Duerr 1998: 222-239).

časti kakav je opisan u uvodu. Nismo prepoznali nijedan izričit iskaz koji bi, primjerice, čast izravno povezao s hrabrošću u borbi ili s muževnošću, kao što nismo našli ni primjere u kojima bi se kukavištvo u akciji izjednačivalo s osobnom sramotom. To samo po sebi ne isključuje mogućnost da su takvi stavovi postojali u duhu vojnika borbenih postrojbi, ali neosporno znači da se nisu razmatrali u suvremenim izvorima.

Na drugoj strani, u ranoj ratnoj fazi može se uočiti veza između domoljublja i nacionalne časti, te naći odgovarajući izrazi takve veze. No, kako se rat razvijao, i ta je tema bivala sve rjeđom. Zanimljivo je da ta promjena uglavnom slijedi nevoljkost velikih segmenata duboke pozadine da iskažu počast naporima vojnika u ratu, ratu koji je postupno skretao pažnju na se zvjerstvima.

Ponovo se otkrilo da su romantične ratničke predodžbe, dijelom nasljedovane kroz *mit o ratnom iskustvu*, samo izuzetno sukladne stvarnosti bitke i rata. Prema Ch. Appyju, iako mnogi vojnici nisu izravno sudjelovali u zvjerstvima, samo je nekoćicina svjedoka na neki način pokušala prosvjedovati. Appy pokušava naći ispriku tako što niže pitanja poput: *Tko bi saslušao prosvjed? Tko bi optužbe primio dovoljno ozbiljno da u vezi s njima nešto poduzme? Ako bi se takav i našao, koje bi mjere poduzeo? Tko bi bio odgovoran? Kakve bi rizike prosvjed nosio?* (Appy 1993: 271). Sva su ta pitanja nedvojbeno relevantna, ali kada se sve zbroji i oduzme, proizlazi da su vojnici sami pridonijeli kaljanju vrednota kojima su, kao idealima, bili prožeti. Kako smo vidjeli, usput se zagubio čak i onaj dio ratničkoga kodeksa časti koji je, primjerice, nalagao obzirnost prema civilima.

Mnogi pripadnici borbenih postrojbi činili su samo ono što im je bilo rečeno, što je tvrdnja za kojom posežu svi vojnici koji su se borili za neku obezvrijeđenu ili izgublenu stvar. Čak i kada se to uzme u obzir, mnogi su učinili više od onoga što se od njih tražilo.

U kasnijim iskazima ratnička se čast kao tema pojavljuje mnogo češće. Većina veterana koji su bili unovačeni u kasnijoj fazi rata samo upozorava na činjenicu da su bili prisiljeni sudjelovati u jednom nečasnom ratu. U središtu našega zanimanja ipak nije toliko ta veteranska skupina, koliko oni koji su bili dragovoljci. Neki među njima skreću pažnju na svoje predratne ideale, te na težnju da se dokažu kao časni ratnici, što se, međutim, u Vijetnamu pokazalo nemogućim. Neki pak ističu kako su na prijevaru bili uvučeni u sramotan rat, dok drugi ponavljaju da se osjećaju izdanima. U mjeri u kojoj su takvi veterani uz mogli artikulirati osjećaje da su nasamareni, izigrani i iznevjereni, neovisno o tome okrivljuju li za to mitska obećanja o sudjelovanju u ratu ili duboku pozadinu koja im je zabila nož u leđa, njihove se napomene mogu tumačiti i kao način da se objasni vlastito sudjelovanje u naopaku i izgublenu ratu ili, u nekim slučajevima, da se opravda zvjersko ponašanje.

Te kategorije veterana, koje nas ovdje osobito zanimaju, nastoje istaknuti da su se oni kao vojnici – neovisno o tome je li rat kao cjelina bio častan i imao svrhu – posve pouzdano držali časno i vidjeli svemu svrhu. Oni ustrajavaju u stavu da su pokušali obdržati ideal kojemu su mnogi nezahvalno okrenuli leđa. Na kraju, upravo priče tih veterana hrane povratnu tendenciju hvaljenja ratničkih vrednota, te na taj način perpetuiraju jedan dugoročan trend. U njihovim tvrdnjama da su vjerovali

u ratničku čast i kao čestiti ljudi djelovali u skladu s njome vidimo nov doprinos neprestanu osnaživanju inače dobrano narušena *mita o ratnom iskustvu* i podgrižavanju interesa za nj.

S engleskoga preveo Ivo Žanić

Literatura

- ADLER, Bill (ed) (1967) *Letters from Vietnam*. E. P. Dunton & Co: New York
- APPY, Christian G. (1993) *Working-Class War: American Combat Soldiers & Vietnam*. University of North Carolina Press: Chapel Hill
- BEST, Geoffrey (1982) *Honour Among Men And Nations: Transformation of an Idea*. University of Toronto Press: Toronto
- BETCHER, William R. & William S. Pollack (1993) *In a Time of Fallen Heroes: The Re-Creation of Masculinity*. Atheneum Macmillan Publishing Co: New York
- BILLACOIS, Francois (1990) *The Duel: Its Rise and Fall in Early Modern France*. Yale University Press: New Haven – London
- CAPUTO, Philip (1996 [1976]) *A Rumor of War*. Henry Holt & Co: New York
- CHAUSSINAND-NOGARET, Guy (1992) «Om den franska revolutionens ursprung: adel och borgarklass», in: *Franska Revolutionen* (ed). Ankarloo, Bengt, Studentlitteratur: Lund
- CONNELL, R. W. (1996) *Masculinities*. Polity Press: Cambridge
- DEMETER, Karl (1965) *The German Officer-Corps in Society and State 1650-1945*. Weidenfeld and Nicholson: London
- DIXON, Norman F. (1991) *On the Psychology of Military Incompetence*. Futura Publications: London
- DUBY, Georges (1980) *The Chivalrous Society*. University of California Press: Berkeley
- DUERR, Hans Peter (1998) *Obscenitet och Vald: Myten om Civilisationprocessen*. Band 3 (*Obszönität und Gewalt; 'The Myth of the Civilizing Process, vol. 3*), Kulturhistoriskt Bibliotek: Stockholm/ Stehag
- EDELMAN, Bernard (ur) (1985) *Dear America: Letters Home From Vietnam*. Pocket Books: New York
- ELKINS, Frank Callihan (1991) *The Heart of a Man: A Naval Pilot's Vietnam Diary (1973)*. Naval Institute Press: Annapolis
- ELSHTAIN, Jean Bethke (1995) *Women and War*. The University of Chicago Press: Chicago – London
- FIELDS, Rick (1991) *The Code of the Warrior: In History, Myth, and Everyday Life*. Harper Perennial: New York

- HACKWORTH, David H. (1989) *About Face*. Sidgwick & Jackson: London
- HODGINS, Michael C. (1997) *Reluctant Warrior: a Marine's True Story of Duty and Heroism in Vietnam*. Ivy Books: New York
- HYNES, Samuel (1997) *The Soldier's Tale: Bearing Witness to Modern War*. Allen Lane The Penguin Press: New York
- KNIGHTLEY, Phillip (1989) *The First Casualty: From the Crimea to the Falklands. The War Correspondent as Hero, Propagandist and Myth Maker*. Pan Books: London
- LANE, Mark (1970) *Conversations with Americans*. Simon and Schuster: New York
- LANNING, Michael Lee (1988) *Vietnam 1969-1970: A Company Commander's Journal*. Ivy Books: New York
- LIFTON, Robert Jay (1973) *Home from the War: Vietnam Veterans, Neither Victims, nor Executioners*. Simon and Schuster: New York
- LINDERMAN, Gerald F. (1989) *Embattled Courage: The Experience of Combat in the American Civil War*. The Free Press: New York
- MARKS, Richard E. (1967) *The Letters of Pfc. Richard E. Marks, USMC*. J. B. Lippincott Company, Philadelphia – New York
- McALEER, Kevin (1994) *Dueling: The Cult of Honor in the Fin-de-siecle Germany*. Princeton University Press: Princeton
- McPHERSON, James M. (1997) *For Cause & Comrades: Why Men Fought in the Civil War*. Oxford University Press: Oxford – New York
- MOSSE, George L. (1996) *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity*. Oxford University Press: Oxford – New York
- MUNSON, Glenn (ur) (1966) *Letters from Viet Nam*. Parallax Publishing Co: New York
- OFFER, Avner (1995) «Going to War in 1914: A Matter of Honor?» u: *Politics & Society*, vol. 23, No 2, June 1995.
- ROWE, James G, Jr. (1989) *Love To All, Jim: A young man's letters from Vietnam*. Strawberry Hill Press: San Francisco
- STANTON, Shelby L. (1989) *The Rise and Fall of an American Army: U. S. Ground Forces in Vietnam, 1965-1973*. SPA Books: Stevenage Hearts Great Briatin
- TAUBER, Peter (1971) *The Sunshine Soldiers*. Simon and Schuster: New York
- TERRY, Wallace (1991 [1984]) *Bloods: An Oral History of the Vietnam War by Black Veterans*. Ballantine Books: New York
- TURNER, Fred (1996) *Echoes of Combat: The Vietnam War in American Memory*. Anchor Books Doubleday: New York
- VANCE, Samuel (1970) *The Courageous and the Proud*. W. W. Norton & Co: New York
- WESTMORELAND, William C. (1976) *A Soldier Reports*. Doubleday: Garden City New York
- WHEELER, John (1984) *Touched With Fire: The Future of the Vietnam Generation*. Franklin Watts: New York
- WOOD, Gordon S. (1993) *The Radicalism of the American Revolution*. Vintage Books: New York

SOLDIER'S HONOUR

Sanimir Rešić

Summary:

The paper deals with the question of soldier's honour as a value that is an integral part of the soldier's mentality and, as such, present in all military societies throughout history. The author defines honour through the development of the code of honour. He traces the transformation of the notion of honour from an exclusively aristocrat trait in medieval times to a trait which the middle and upper class share with the military elite, in matters relating to vocation, as well as those connected with personal honour. As a contemporary example the author examines the American soldiers' understanding of honour during the Vietnam War. Through the analysis of letters and diaries of the soldiers who participated in military operations, the author shows how much contemporary warfare has distanced itself from the traditional romantic notion of honour. A dishonourable war, as the Vietnam War has already been defined, through American soldiers' writings on it most often show an absence of the concept of honour.

Keywords: soldier, honour, call-up, Vietnam War